
ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ. ФОЛЬКЛОРИСТИКА

Научная статья

УДК 398.223

DOI: 10.31007/2306-5826-2021-4-2-51-77-86

ЕЩЭНOKЬУЭ ЗЭШХЭМ ТЕУХУА ЦИКЛЫМ ДЫЗЫПРИХЬЭЛЭ ПСЫСЭ ПКЬЫГЬУЭХЭР

Быхъурэ Мухъэмэд ФуIэд и къуэ

Гуманитар къэхутэнныгъэхэмкэ институт – Федеральнэ къэрал бюджет щЭнныгъэ Iуухушлапэ «Урысейм щЭнныгъэхэмкэ и академием и Къэбэрдей-Балькъэр щЭнныгъэ центр» Федеральнэ щЭнныгъэ центрым» и филиал, Налшык, Урысей, mbf72@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-6253-4097>

© Быхъурэ М.Ф., 2021

Аннотаци. Дызэрышыгъуазэхи, иджырэй щЭнныгъэр къулайщ пасэрэй IуэрыIуатэ лъэпкыгъуэхэм яжь тхыдэр зи лъабжээ лыхъужь эпосым къызэришIихуар къыцципцита къэхутэнныгъэхэмкэ. Ауэ щЭнныгъэлIхэр нэхыбычу зэлжкар лъэпкэ эпос лIэужыгъуитIым – нарт хыбархэмрэ пшинальхэмрэ тхыдэм ехъэлэа эпосымрэ – я зэхүүштигъэр джынырт. Нэхь машцэу гултыгэ зыгъуэтахэм ящицц псысэмрэ мы иujжерэй эпос лIэужыгъуэхэмрэ къызэрызэдэгъуэгурыйуар гъэнхуэныр, икИ ар щхъусыгъуэ хуэхуац къэдгъэльгъуа темэм зыцIыхуэдгъезам. Щапхъэу лэжыгъэм щызэпкъурахац ЕщЭнокъуэ зэшигIым ехъэлэа хыбархэр, абыхэм дазыприхъэлээ пкьыгъуэ куэдым я куэпсхэр лыхъужь, тельвиджей псысэхэм екIуалIуэ зэрыштым къыхэкIыу. Апхуэдхэш лыхъужым и дуней къытехъекIэр, и сабийгъуэр, шыр къызэрыхихыр, и IуэхушIафхэмрэ игъеха лыхъужыгъэхэмрэ. Абыхэм ямызакъуэу лыхъужыми, ишми, и Iещэми ябгъэдэль мэгту зээлIхэр лэжыгъэм науэ къыццашац. Къэхутэнныгъэм къызэригъэльгъуащи, тхыдэм ехъэлэа лыхъужь эпосыр зытепсэлыхх куэдым гъаццэм пэжу къыццыхуа Iуэхугъуэ лъабжээ хуэхуа пэтми, псысэ нэцэнхэмкэ, пкьыгъуэхэмкэ ахэр, псом хуэмидэжу нэхь пасэу къежахэр, къулайщ, абы щыгъуэми абыхэм таурыхым щац къалэн дыдэхэрац мыйдежми щагъэзацIэр – лыхъужыр къыхгъэцхъэхуулынрыц, адрайхэм къашхъэццигъэкIынрыц. А щытыкэм къегъэльгъацуэ лъэпкэ эпосым къызэщиубыдэ IуэрыIуатэ лъэпкыгъуэхэм я зэхуаку зэпышIенныгъэ куу дэльу, мотивхэмкэ, сюжетхэмкэ, образ хэлэл-шэнхэмкэ, н. зэхвуажэу къызэрызэдэгъуэгурыйуар.

Зэригъуээн исалъэхэр: ЕщЭнокъуэ зэшхэр, псысэ пкьыгъуэхэр, нарт хыбархэмрэ пшинальхэмрэ, тхыдэр зи лъабжээ лыхъужь эпос, лыхъужь псысэ

Цитатэ къызэрыхэнхынур: Быхъурэ М.Ф. ЕщЭнокъуэ зэшхэм тэухуа циклым дазыприхъэлээ псысэ пкьыгъуэхэр // Вестник КБИГИ. 2021. № 4-2 (51). С. 77–86.
DOI: 10.31007/2306-5826-2021-4-2-51-77-86

Original article

FAIRY-TALE ELEMENTS IN THE CYCLE ABOUT THE ESHANOKOVY BROTHERS

Mukhamed F. Bukhurov

Institute for the Humanities Research – Affiliated Federal State Budgetary Scientific Establishment «Federal Scientific Center «Kabardian-Balkarian Scientific Center of the

Russian Academy of Sciences», Nalchik, Russia, mbf72@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-6253-4097>

© M.F. Bukhurov, 2021

Abstract. Currently, there are a number of works in Adyg folklore studies, where a significant place is devoted to the study of the influence of archaic genres of folklore on the artistic system of the historical and heroic epic. However, researchers paid more attention to the continuity between the two typological varieties of the heroic epic – the Nart and the historical-heroic ones. The problem of the interaction of the fairy tale with the younger epic remains less studied, which is why our appeal to the designated topic is due. As an example, the cycle about the Eshanokovy brothers is considered, in which many structural elements go back to the motives and plots of heroic and magical fairy tales. These are the motives of birth, heroic childhood, getting a horse, about the deeds and heroic feats of the hero. The wonderful properties of the characters, horse, weapons, etc. are also characterized. As a result of the analysis, the author comes to the following conclusion. Despite the fundamental difference in the nature of the attitude to reality, the younger epic often uses some fairy-tale stereotypes. Especially in its early forms, there is a significant layer of elements genetically dating back to various types of fairy tales. At the same time, they often perform, in fact, the same functions as in fairy tales – the isolation of the hero from the general environment, his idealization, complication of the task facing him, which is the result of close interaction or continuity between the heroic tale and genre varieties of the folk epic of the Adygs, including historical and heroic narratives.

Keywords: the Eshanokovy brothers, fairy-tale elements, Nart tales and pshinatls, historical and heroic epic, heroic fairy-tale

For citation: Bukhurov M.F. Fairy-tale elements in the cycle about the Eshanokovy brothers. Vestnik KBIGI = KBIHR Bulletin. 2021; 4-2 (51): 77–86. (In Kabardian). DOI: 10.31007/2306-5826-2021-4-2-51-77-86

Научная статья

СКАЗОЧНЫЕ ЭЛЕМЕНТЫ В ЦИКЛЕ О БРАТЬЯХ ЕШАНОКОВЫХ

Мухамед Фуадович Бухуров

Институт гуманитарных исследований – филиал Федерального государственного бюджетного научного учреждения «Федеральный научный центр «Кабардино-Балкарский научный центр Российской академии наук», Нальчик, Россия, mbf72@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-6253-4097>

© М.Ф. Бухуров, 2021

Аннотация. В настоящее время в адыгской фольклористике существует ряд трудов, где значительное место уделено изучению влияния архаических жанров фольклора на художественную систему историко-героического эпоса. Однако исследователи обращали больше внимания на преемственную связь между двумя типологическими разновидностями героического эпоса – нартским и историко-героическим. Менее изученным остается проблема взаимодействия сказки с младшим эпосом, чем и обусловлено наше обращение к обозначенной теме. В качестве примера рассматривается цикл о братьях Ешаноковых, в котором многие структурные элементы восходят к мотивам и сюжетам богатырских и волшебных сказок. Таковыми являются мотивы о рождении, богатырском детстве, добывании коня, о действиях и героических подвигах героя. Охарактеризованы также чудесные свойства персонажей, коня, оружия и др. В результате проведенного анализа, автор приходит к следующему заключению. Несмотря на принципиальное различие в характере отношения к действительности, младший эпос нередко использует некоторые сказочные стереотипы. Особенно в его ранних формах выделяется целый значительный пласт элементов, генетически восходящих к различным видам сказки. При этом нередко здесь они выполняют, по сути, те же функции, что и в сказках – выделение героя из общей среды, его идеализация, усложнение стоящей перед ним задачи, что является результатом тесного взаимодействия или преемственных отношений между богатырской сказкой и жанровыми разновидностями народного эпоса адыгов, в том числе и историко-героических повествований.

Ключевые слова: братья Ешанковы, сказочные элементы, нартские сказания и пшинатли, историко-героический эпос, богатырская сказка

Для цитирования: Бухуров М.Ф. Сказочные элементы в цикле о братьях Ешанковых // Вестник КБИГИ. 2021. № 4-2 (51). С. 77–86. DOI: 10.31007/2306-5826-2021-4-2-51-77-86

ІуэрыІуатэм и жанр зэмьліэужыгъуэхэр пкъыгъуэхэмкІэ, нэцэнхэмкІэ зэхъуажэу къызэрзыдэгъуэгуркІуэм щІэнэгъелІхэм гу зерильтатэрэ күэд Ѣлащ, а Іуэхугъуэм төхухауэ икъукІэ мыхъэнэшхуэ зиІэ къехутэнэгъэ зыкъоми ирагъэкІуекІлащ. Псом хуэмыйдэжу абыхэм я ІедакъещІекІхэр траухуат лыхъужь эпосымрэ псысэмрэ я зэхуаку дэль зэхуущтыкІэм, шеч хэмэльти ІуэрыІуатэр зыдж нобэрай щІэнэгъем лъабжъэ хуэхъуа гупсысэ купцІафІэ күэди утыку къральхъаш: нэхъыбэу мыхъэнэ зиІэхэм ящыщти, дэтхэнэ зы жанрми и дуней тетыкІэр яубзыхуаш. Ауэ мы ІуэрыІуатехкІхэм күэд зэцххуу зэррабгъэдэлым, зэпблагъэу, зыкъомкІэ зэфэгъуу зэрыштым къыхэкІкІэ, ахэр зыхиубыдэ жанрир гъэбелджылынным лъепощхъэпо гуэрхэм ухуишэу къышІекІлащ, нобэми ар арэзы укыище убзыхуа хъуаи пхужыгІенукъым. Абы къыхэкІкІэ, мысхуэдэ лэжыгъгъэхэр ди зэмани мыхъэнэ зиІэхэм ящыщти, езы Іуэхугъуэри къехутэнэгъэ и лъэнэкъуэкІэ нэхъыбэу гультигээ зэхуэшын хуейхэм яхэлтыгапхъэш. А щытыкІэр къэтлтыгэри араш дэри ищхъэкІэ къэдгъэльгъуа темэр зэпкъорхыным дыщыпэрыхъбар, ауэ дэ ди мурад нэхъыщхъэр эпосымрэ псысэмрэ зэрызэцхъэшыкыр гъэбелджылынныркъым, атІэ зэрызэцхъыр, ар къызыхэкІа щхъэусыгъуэхэр науэ къэцшынырц, абы щыгъуэми дэ къэтпшытэну зи яуж дихъэр нэхъ машІу гультигээ зыгъуэта, нарт хъыбархэмрэ пшынальхэмрэ я ужь къиува тхыдэр зи лъабжъэ лыхъужь эпосымрэ псысэмрэ зэрызэхуущтырц. Мыбдежим къыщыжылапхъэш, зылъэнэкъуэкІэ нарт эпосымрэ псысэмрэ, нэгъуэшІ лъэнэкъуэкІэ нарт эпосымрэ тхыдэр къызыхэшыжымрэ зэхуаІэ зэпышІэнэгъэхэр куууз джа зерыхъуари. Ауэ статьяуэ е монографие къехутэнэгъэшхуэхэм Іыхъэ гуэр хэувэу фІекІа, псысэмрэ тхыдэр зи лъабжъэ эпосымрэ къызэрзыдэгъуэгуркІуам тегъэпсиха лэжыгъэ щхъэхуэ щыІекъым, абы щыгъуэми псысэ пкъыгъуэхэмкІэ мы эпос лыэужыгъуэр, псом хуэмийдэу, абы и пасэрэй лъэхъэнэр, икъукІэ къулайш, мыхъэнэшхуи абы щагъэзащІэ. Араш Еш҃энокъуэ зэшхэм я циклым дыхэпльэну гукъекІ дэзыгъэшшари.

Дызэрыштыгъуазэщи, тхыдэр зи лъабжъэ лыхъужь эпосым щхъэхуэнэгъэ бгъэдэлхэм ящыщ зыщ гъашІэм пэж дыдэу къыщыхъуа, е къыщыхъункІэ хъунум ешхъ Іуэхугъуэр къызэршишІуэтар. Апхуэдэу щыт пэтми, мыбдежими дыщихуозэ псысэхэмрэ пасэрэй эпосымрэ зэхуэдэу зыужыныгъэшхуэ щызыгъуэта мотив күэдым. Апхуэдэхэш тельтиджагъэ хэльу лыхъужьыр дунейм къытхэхъэнэр, заншІу балигъышІэ иувэнэир, псэр Іэпкъульэпк щхъэхуэ гуэрим хэлтиныр е нэмышІ пкъыгъуэхэм – хъэпшиш, къэкыгъэ сайт хуэдэ зыгуэрим – щыгъэпшкІуау щытынэир, мэгъу зэфІекІ зиІэ миф псэущхъэ шынагъуэхэм пэуву ятекІуэнэир, шым, Іаш-фащэм тельтиджагъэ бгъэдэлхъэнэр, нэгъуэшІ күэдхэри. Ауэ, нэхъ ильашІекІэ науэ къызэрхъунуши, мыхэр мы эпос лыэужыгъуэм «къызэригъэлүршишІэ» щыкІэм щхъэхуэнэгъэ бгъэдэлхъаш. Ар гъашІэм и пэжым зерыхъукІэ къегъэзэгъуа зэрыштырц.

Еш҃энокъуэ зэшхэм я хъыбархэм я гугъу пшымэ, мы мотивхэм я лыэужь абыхэми хыдольгъуэ. Ауэ ахэр науэ къэтшын ипэ къихуэу, къыжылэн хуейш, циклым нарт эпосым и нэцэн зэрызышшишар: мы иужьрейм хуэдэу убгъуауэ щымытми, хъыбархэм къахощ лыхъужьым (Лыхъужжхэм) и (я) гъашІэр зэрекІуекІыр – дунейм къызэрхъяш, и сабиигъуэр, игъэхъяшэр, нысащІэ къызеришшэр, шыр къызэригъуэтыр, дунейм зэрхъяжыр, н., абы щыгъуэми мысхуэдэхэр зыхэтлэгъуэр лыхъужь нэхъыщхъэм и гъашІэр къэзыІуэтэж сюжет къудейхэракъым, атІэ абы и бийм и образыр абыхэмкІи гъэбелджылаш. Гъут I.M. гу зэрыльтинаци, лыхъужь пажэр адрейхэм къащхъэшыкІын хуейш

зыми дэдмыльягьу нэшэнхэмкіэ: къару егъелея зэрыбгъэдэлымкіэ, егъелеяуз псынщіэу зэрыхэхьуэмкіэ, иджыри сабийуэ (щалэ дыдэу) адрейхэм зарефіекі лыгъэ къазэрлытыкъуэкіымкіэ, икіем-икілжрачи, тельиджагъэ хэльу дунейм къизэртихъэмкіэ [Гутов 2009: 28]. Абы къыдэкіуэу, мы мотивхэм пасэрэй эпосымрэ псысехэмрэ щагъэзащіэ къалэн дыдэхэрэц мыйдежми «я пщэ къыдэхуэр» – лыхъужыр къыхгэгъэбелджылыкынырщ.

Іуэрыуатэм къизэрхэццыжымкіэ, Ешіеноккуэ зэшхэр – Уэзырмэрэ Темыркъанрэ – ящищі лыгъэрэ хахуагькіэ нэхь льэрэзехъ дыдэу льепкыым къыхкілахэм. Апхуэдэу щыщыткіи, зэрыжытам хуэдэу, ахери адрейхэм къащхэццыкын хуейш. Абы и щапхъэ зыбжан къыхош Іуэрыуатэм и зехъакіуэ Іэзэу щыта Сэбаншы Исуф къиуэтэжа «Къуйцыкіуоккуэм и къехъукіар» хыбарым [Адыгэ Іуэрыуатэхэр 1969: 115–116]. Хыбарым нэйасэ дыхуещі щалиткым я адэ Атэбий (языныкъуэ вариантхэмкіэ, езы зэкъуэшитким) лыкіэ бий къыхуэхъуну Къуйцыкіуоккуэ Дэгужь и сабиигтуэр зэрекіуэ (зэралам, алъп къызэргүэтам, н.) щыкіэм. Ар къэуэташ АТ – 655* [Thompson 1961] псысэ сюжетымкіэ. Сюжетым нэхъыбэу дышрохъэліэ лыхъужь, тельиджай псысехэм, цірыуэ зэрыхъуари «Уэ альпым урицхъэст...» фіэццыгъэціэмкіэш [Адыгэ таурыхъэр 2018: 519–521, 521–522, 522–524]. Зи гугъу тщи хыбарыр зыхуэчэм щымыїу а псысэм и сюжет къэуэтэкіэм тохуэр: адэншэу къехъу щалэ цыкіур зэгуэр мэз кіуауз, зекіуэлі шу гуп къытоуэри ирахъэжь; бын имыїу зылі яхэтти, щіользюри ях, ипшыну и унагъуэ ехь (егъапщ: Андемыркъан къизэрагъуэта хыбарым [Адыгские историко-героические... 2019: 138–146]). Мыйдежым хыбарым къыхохъэ нэгъуещі зы псысэ сюжети – АТ 400₁: щалэ цыкіур щихъкіэ, мыльхуадэм псальэ бидэ ет, игъашікіэ «кіуэж» жримыїену, аршхэкіэ, таурыхъэми нарт эпосми зэрыцыхабзээчи, и псальэм йопціыж; щалэм ар игу щіохъэри щіопхъуэж. Мыр ешхыц Батрэз и адэ Хъымыщ зеи «мыгъуэ цыкіукіэ» емыджену къигъэгугъэу испы пщащэр къизэришам, абы щепціыжым, нысащі цыкіур зэрикіыжам [Нарты II 2017: 168–173]. Сюжетыр льепкъ куэдым я Іуэрыуатэм зыщызужъахэм ящищ зыщ (егъапщ: СУС 400₁=АА 400А=К 400А, В, С, Д *Муж ищет исчезнувшую или похищенную жену (женна ищет мужа)* [Сравнительный указатель... 1979: 127]. Адекіэ АТ – 655* сюжетым къыпещ: зылі и адэм къижрилам и щхъэр щиргъэхъауз чыцэм здыпхыкіым, Къуйцыкіуоккуэр шы щхъэ къупщхъэ ирохъэліэ, и тепльэмкіэ ар алъпым ейуз зэрышытар къещіэр; апхуэдэ зэфіекі и мыльхукуэм зериіэр (нэгъуещіхэм шым хамыльягъуэм гу зэрылтигээр) къизыгурьиа лым ар къеғэсэбэпри алъпищ зылрэгыхъэ; Къуйцыкіуоккуэм ешіэр дэтхэнэ алъми бгъэдэль тасхъапіэр: зым и щхъэ натіэр плащіэши, дыгъэм хуэгъэзауз куэдрэ жэмэ мэхинуш, адрейр лъэгу щабэши, мывэм хыхъауз къыпхуиціен щылжкыям (егъапщ: Сосрыкъуэ и шым); Къуйцыкіуоккуэр ешсанэ алъпымкіэ и мыльхуадэм іашіокіри я деж мэкіуэж (егъапщ: АТ – 655* псысэ сюжетым и къэуэтэкіэм [Сравнительный указатель... 2018: 586]).

Мыйдежым гу льтапхъэц Къуйцыкіуоккуэр адэншэу къизэрхъуми. Дызэрышыгъуазээчи, мыри пасэрэй Іуэрыуатэм щызэтеува мотивхэм ящищ. Мыпхуэдэм деж хабзэу зэрышытши, щалэ цыкіур иджыри ныбэм ильу и адэр къаукі (мэкіуэд). Нарт эпосым деж апхуэдэхэц Уэзырмэси, Батрэзи, Ашэмэзи [Нарты II 2017: 23–27, 178–184, 294–296]. Лыхъужь, тельиджай псысехэм апхуэдэ лыхъужыр фызабэм и къуэу къыхошыр [АИГИКБНЦРАН. Ф. 12. Оп. 1. П. № 6-д. П. № 11]. Щэнэгъэлхэр зыхуэкіуа гупсысэм тепціыхъмэ, адэр мыціыхуныр къызыхэц мотивым и лъапсэр жыжъэ дыдэ къышожъэ, дэтхэнэ зы лъэхъэнэми щыла псуукіэм ижь къышлихуури къогъуэгурьиа. Анэ лъэхъэнэм, псальэм папшіэ, лакъуэр къизэррабжыр анэм и лъэнныктуэрши, Іуэрыуатэм деж мыпхуэдэ лыхъужыр «анэ закъуэм» и къуещ, апхуэдэу зэрышытми образыр иэт мыхъумэ, игъэльхъашэркыям. Псуукіэр адэ лъэхъэнэм щыхуэкіуэкіэ, образым япэм бгъэдэлья «пщіэр» къотласхъэ, «анэ закъуэм и къуэр» «фызабэкъуэ»

тхъэмьшкIэм хуокIуэр, сыйт щхъэкIэ жыпIэмэ лъэхъэнэцIэм къиша гъашIэм деж лъэпкърэ къупщхъэрэ зимыIэм фэ къитеуэркыым, IуэрыIуатэми ар зыщIешэри, псоми ауан ящI фызабэкъуэ тхъэмьшкIэм и образыр къоунеху (абы төхухауэ епль Е.М. Мелетинскэм и къэхутэнэгъэм [Мелетинский 1958]). Ауэ зэгуэр щыIа цыху зэдэпсэукIэр образым къигъэльгъуэжыныр аркым мыбдежым нэхъищхъэр, атIэ ар лъыхъужым гу лъозыгъатэ Iемал хъуаш: псысэм и щIэдзапIэм ар тхъэмьшкIещ, языныкъуэхэм деж акъылыншэц, бэлэбанэц, IуэрыIуатэм щIэдэIури занщIуа абы нэхъ нэлэйкIэ епль щедзэ, и гъашIэм кърикIуэнури псынщIэIуэу зригъэцIэним попльэ, икIи, зыри зэрыщымыгугъяуэ, апхуэдэм зыкъызэкъуэхри лыгъэ щапIэ йохъэ, лъыхъужыгъэхэр егъахъэ – зыри зыпэмьльэща Iуэхугъуэхэм пэрохъэри и текIуэныгъэкIэ зэфIегъэкI [Скафтымов 1958: 6]. Къапштэмэ, тельыдажгъэ хэлъу (мывэм къыдахуу, мыйэрысэ е нэгъуэцI пхъэцхъэмьшхъ гуэр адэ-анэм яшхуу, н.) лъыхъужыыр дунейм къытхээным ми мотиври къалэнкIэ пэджэжу жыпIэ хъунущ–тум щыгъуэми лъыхъужыыр къыхагъэбелджылыкIу арщ. Ауэ, ми тум «щыхэдэм», тхыдэр зи лъабжъэ эпосым «къыхихыыр» адэр мицIыхунырщ. Абы и щхъэусыгъуэри гурыIуэгъуэц – ар гъашIэм и пэжым нэхъ пэблагъеу зэрыщытырщ.

Псысэ тепльэ иIэш лъыхъужым шы къызэригъуэтми. Лъыхъужь псысэхэми, нарт эпосми шы гуартэ псом сыйт щыгъуи къыхахыыр щыщIэ уздыжь цыкIуущ е зи тхъэкIумэхэр гуэлэлу зи закъуэу щыт шы фэншэжыырщ. Нарт эпосым мыпхуэдэшым и образым нэхъыбэу зыщиужьаш Щауей и циклым [Нарты III 2020: 17–25]. Лъыхъужь псысэм къызэрыхэцым и щапхъэу къэпхъ хъунущ «Мыхъэмэтиц» таурыхыыр [ФАИГИКБНЦРАН. И nv. № 1037]: Пицым и къэ Мыхъэмэт цыкIум зекIуэ иржээну къыхихыыр нэбгъэф уэд цыкIу банэм зэкIэришхэжауэ щытырщ, ауэ ар къаубыдыну яужь щихъэкIэ, пэмьльэцхъэу жэц хъухункIэ кърахуэкIыр. Абы къикIрачи, ищхъэкIэ зи гугъу тицIа мыхъэнэншафэ зытет лъыхъужыми хуэдэу, мири псысэм ипэм фэншэу къэгъэлъэгъуаш, ауэ зыкъызэкъуэхри алтын хъыжъэу къоощIыкI, абы тесурэц лъыхъужыыр лыгъэцIапIэ ихъэу текIуэныгъэр зэрызыIэригъэхъэри. А щытыкIэ дыдэхэр бгъэдэльщ КъуйцIыкIуокъуэ ишми: и мыльхуадэм и шы гуартэ псом абы шы хуэхъун къыхэкIыркым, ауэ къежэжэхауэ къэкIуэжу куэншыбым хэшхыху шы уэд зыбжанэ ирохъэлIэ, бгъэдэль мэгъу зэфIэкIхэм я фыщIэкIэ, алтыхэр – зы шы къарэ натIэгъуджэ, зы пшIэгъуалэ, зы брулыжь – къыхецIыхукири ахэр къыхех. Абыхэм ящыщ зыщ ар и мыльхуадэм зэрыIэшIэкIыр.

Зи гугъу тицIа хъыбарыр еух, КъуйцIыкIуокъуэр и анэм деж къигъэзэжэхауэ. Ар и щытыкIэкIэ, и дуней тетыкIэкIэ «батыр хъуац, гурбияну, щхъэкIуэмышичу...» [Адыгэ IуэрыIуатэхэр 1969: 116]. Адрей хъыбархэр топсэлтыхь ми персонажым и IуэхүщIафэхэм, Атэбий, абы и къуэххэу Уэзырмээрэ Темыркъянрэ ягъэхъахэм, н. Абыхэм лъыхъужь псысэм пышIэнэгъэ бидэ зэрыхуаIэм и щапхъэ куэд хыболъагъуэ. Апхуэдэц, псалтьэм папщIэ, 1956 гъэм Жылэгъуэт Абрэдж (1906 гъ.кь.) къиIуэтэжэхауэ щыта «Еш҃энокъуэ Атэбий» хъыбарыр [Адыгэ IуэрыIуатэхэр 1969: 78–80]. Хъыбарыр Iуэхугъуэ зыбжанэм төхухааш: Атэбийм иль зэрищIэжам, фыз къызэришам, Еш҃энокъуэ зэшитIыр – Уэзырмээрэ Темыркъянрэ – къызэральхуам, н. ИщхъэкIэ дызытепсэлтыхьа хъыбарым КъуйцIыкIуокъуэм и сабиигъуэр къызэрекIуэкIар къиIуэтэжмэ, мыбдежым абы адэкIэ и дуней тетыкIам къыпищэу щытиц – нарт лъыхъужъяхэм хуэдэу, и гъашIэ Иыхъэхэм (и IуэхүщIафэхэр, и кIуэдэхжыкIар) төхуха пычыгъуэхэр къыхохъэ. А псор къызэриIуэтэжари AT 302 псысэ сюжет щIэрыIуэрщ. Мыпхуэдэ таурыххэм зэрахабзэши, иныжым (е нэгъуэцI миф псеущхъэ гуэрым) хыыдэжэбзыр едигъу; ар къиргъэутIыпщыжыну лъыхъужыыр йожэ; иныжым тIасхъапIэ иIэщи, абы текIуэн папщIэ, лъыхъужым ар (и псэр е и къарур зыхэлтыр) къицIэн хуейш; къызэршицIэкIымкIэ, иныжым къару къезытыр щIым и гъунэм щыIэ тенджиз тIащIэм щыпсэу нэжъгъущIыдзэм и шы лъэпкым щыщ зэрытесырщ, хъыдэжэбзым а тIасхъапIэр къехутэ, лъыхъужым жреIэж; лъыхъужими апхуэдэш зыIэргэгъыхъэри, и бийм токIуэр,

хыдджэбзыр хуит къещыжри щхъэгъусэу къешэ (егъапщэ: СУС 302, *Смерть Кащея в яице* [Сравнительный указатель... 1979: 107–108]). Сюжетыр зиIэ адыгэ псысэхэр нэхъыбэу къизэрацЫхур «Къарэлъакъуиш» фIэшыгъэцЭмкIэш [Адыгэ таурыхъэр 2018: 72–78, 79–89]. Таурыхъ куэдым ушрихъэлIэ ѿшыIэш хыдджэбзыр мэзилIым идыгъуу [Адыгэ таурыхъэр 2018: 197–201]. Языныкъуэхэм деж лыхъужьыр абы пэльещын папщIэ, ар жеяу ѿштын хуейщ, ар къизэрацIэ хабзи IуэрыIуатэм зэфиIигъэуващ – мэзилIыр жей куум хильэфамэ, и пэм гъуэзыр (мафIэ бзий) къреху. Абы къыдэкIуу, ар лыхъужьым зерхуэукIынур езы мэзилIым и сэшхүэ дыдэмкIэш, абы ѿшгъуэми и къарур пэльещу ар хуэгъэIэрыхъэн хуейщ. Мы мотивым нарт эпосми зуужыныгъэшхүэ ѿшгъуэтащ. Апхуэдэущ Сосрыкъуэ иныжым зерхитеIуери, Батрэз Пшы-Марыкъуэ зэрыпэльещри, Ашэмэз Лъэбящэжье зерхигъашIэри.

АТ 302 сюжетыр ЕщIэнокъуэ зэшхэм я циклым къизэригъэсэбэпым и гутуу пшылIым, къэIуэтэкIэм щхъэхуэныгъэ гуэрхэр бгъэдэль пэтми, зи гутуу тща псысэ пкыгъуэ псори абы ѿшхуумащ. Мыbdежым гу зылъитапхъэрачи, таурыхъ лыхъужьхэр нысащIэ къэлъыхъуэнэр я мурад нэхъышхъэу ежъэркъым, псысэм и кIэм абы хуэкIуэж пэтми – псоми щхъэусыгъуэ зырызыхъ яIэш. Псалъэм папщIэ, «Къарэлъакъуиш» псысэм и лIэужыгъуэ зыбжанэм АТ 552А сюжетыр щэдзапIэ ѿшхуэхъ ѿшIэш: адэм и къуэм уесяту къыхуегъанэ, жэщиц зэкIэлъыкIуэм лы мышIыхуиш къэджэнум и пхъуишир щхъэгъусэу иритин хуейуэ; земан докIри, и шыпхъуишир я Iуеху зыIутыр зригъэцIэну йожъэри, абыхэм я деж къыщещIэ, жылэ псом нэхъ дахэу дэс хыдджэбзыр иныжым гъэрэ зериIыгъыр. АдэкIэ, зэрыжыхуэтIам хуэдэу, АТ 302 сюжетым къыпещэр. «ЕщIэнокъуэ Атэбий» хыбарым лыхъужьыр гъуэгу ѿштихъэр и шы нэхъышIэм иль ищIэжын мурадкIэш. А лыщиIэжыр езыр къызыхэкIар къыщиIуэтэжкIи хыбарым зызыхуигъазэр псысэ сюжетхэрш. Япэр АТ 650B-р арш: лыхъужьым еzym нэхърэ нэхъ лъэш ѿшмыIэу зыкъельтытэж; йожъэри апхуэдэм хуозэр, абыи нэхъ лъэшыж зерхуэзам и хыбар къыхуIуэтэж [Адыгэ таурыхъэр 2018: 350–352, 352–354, 354–359, 359–360]. Нарт эпосым, псальэм папщIэ, Сосрыкъуэрэ Тотрэшрэ зэрызэзэуами абы дышыхуозэ: ТIуенайрэ лыгъэцIапIэ ихуэу (дзитI зээзауэмрэ нарт джэгумрэ зерхэтамрэ) текIуэнгъэ зиIеригъэхъам игъэгушхуауэ, еzym къыпэльещын ѿшмыIэу зыкъышхъужаэ Сосрыкъуэ гъуэгум Тотрэш щрохъэлIэ; мы иужьрейр нэхъ лъэшу къыщышIэкIэ, зэрыпэльещыр бзаджагъэкIэш (и анэ Сэтэней и чэнджецкIэш) [Нарты I 2012: 236–240]. ИшхэекIэ къыжытIаш КъуйцЫкIуокъуэ ДэгужьеIр еIуяшIэу, ябгэу, гушIэгъуншэу, къаруушхуэ хэльу къизэрыхъуар. «ЕщIэнокъуэ Атэбий» хыбарым зерхижIэмкIэ, абы и псэм тухээркъым лыгъэкIэ, хахуагъкIэ, цыхугъэкIэ Атэбийр цIэрыIуэ зерхуяар. Ар хуейкъым Атэбийр бэлзэргъяуэ зригъэхъэлIэу иукиIыну, атIэ нэхъ къицтэр пэуву и зэфиIкIыр игъэунэхунырш, апхуэдэ мурад иIэуи къожъэ, ар зэуапIэм къриджэн папщIэкIи и къуэш нэхъышIэ цыкIур еукI. Тхыдэр зи лъабжъэ эпосыр гъашIэм и пэжым пэгъунэгъу пэтми, мы Iуэхугъуэр къэхъупами е къэгупсысами нобэкIэ зэхэгъэкIыгъуэйш. Ауэ, дызэригугъэмкIэ, ижь-ижыж лъандэрэ зэтевуваэ къэгъуэгуркIуэ IуэрыIуатэ къэгъэцIыкIэр мыbdежми ѿшхуумаэ арш: лыхъужьыр къизэрыгүэкI цыхум пэуврэ текIуэкIэ, и пшIэр Iэта хъуркъым, и образыр удээхъях ишIыркъым, атIэ бийр егъэлеяу ѿшнагъуэу, гушIэгъуншэу ѿштэрэ, къару зэрэмшиIэж бгъэдэльэрэ мис абы текIуэфмэш лыхъужь нэхъышхъэм и зэфиIкIыр къыхэгъэбелджылыкIа ѿшхур. Абы къыхэкIкIэ КъуйцЫкIуокъуэр къизэрыгүэкI цыху ѿштми, пасэрэй эпосым къыхэш миф псэущхъэ ѿшнагъуэхэм (иныжым, мэзилIым, благъуэм, н.) я нэцэнэхэр – я гушIэгъуншагъри, ябгагъри, бланагъри, н. – хыбарым мы персонажым бгъэдэльхъэр. Арагъэнуш мыпхуэдэ ѩапхъэджагъэ илэжъяуи КъуйцЫкIуокъуэр хыбарым къышхъещыр. Къапштэмэ, циклым дызырихъэлIэ КIэфыщ и къуитIым ЕщIэнокъуэ зэшхэм я анэм иращIари мыбы нэхърэ нэхъ цыкIу-фэкIукиым: «КIэфыщхэрэ

ЕщЭнокъуэхэрэ нэхь лыгъэ зиIэIуэрэ нэхь зэфIэкI зиIэIуэрэ хэкум имысу апхуэдэти а «къенкъитIыр, щызэхуэхъуари ямыцIэж, лъепкь бий зэхуэхъуау зэбийт. Апхуэдэурэ зэбийтээ екIуэкIуэрэ, зэгуэрим ЕщЭнокъуэхэ я фызыжсыр хамэ къуажэ хъедагъэ ѢыIауэ выгу ису къэкIуэж пэтрэ, КIэфыщхэ ящищхэм гъуэгум Ѣаубыдри и нэкIуихъэр кърагъэжсац, ѢыIукIыжхэм шабзэкIэ къеуэри и гупхъэтIэкIумре гульэмыжсымрэ зэтрагъэIуллац» («ЕщЭнокъуэхэрэ КIэфыщхэрэ я таурыхъым» [Адыгэ ЙуэрыIуатэхэр 1969: 101–102]).

ЗэрыгурыIуэгъуэци, күрт лЭщыгъуэм къеунэхуа ЙуэрыIуатэм «игъафIэхэм» ящищщ лыгъэр, хахуагъэр, лыхъужыгъэр, Ѣыхугъэр, хабзэр, нэмисыр, н., сый щхъэкIэ жыпIэмэ ар къэзыгъэшIа лъепкьым езым иIэтри аращи. Апхуэдэу ѢышыткIи, ахэр къизэрыхигъэшхъэхуIыним, гультытэ лей зэрыхуигъэшIыним хушIокъу, абы папщIэкIи и лыхъужхъэм я ЙуэхуIафхэр мыпхуэдэ ѢыкIэкIэ зэкIэлъех: ныкъуэкъуэгъум егъэлеяу гушIэгъуншагъэ елэж, ар лыхъужь нэхъышхэм игъэгъуркьым, хыбарым ѢэдэIуми а Йуэхугъуэр зэриухынур псынщIэуу къицIэнным хуопабгъэ. Аращи, мыр ЙуэрыIуатэм гу зыульгъэтэнур зэриIэт, къизэрыхигъэшхъэхуI, ЙуэрыIуатэхкIыр удэзыхъэх зыщI Иэмилу къеплтытэ хуунуш. АпхуэдизкIэ лъепкьым бзыльхугъэм хуицI нэмисыр егъэлъапIэри, КIэфыщ и къуитIым ялэжкам хуэдэ, абы Ѣыгъуэми лыхъусэжцIэр зепхъэу, бзыльхугъэм еппэсныр дэнэ къэна, ауй уигу къэгъэкI мыхъунухэм ар ящищщ, КъуйщIыкIуокъуэм сабийр зэриукIам и гуту умыщIыххи. Мы мотивхэм я къежъэкIэр пэгъунэгъущ нарххэм жы хъуар бгым едзыхыжыныр зэрызханар къэзыIуатэм: зэгуэр апхуэдэ хабзэ ѢыпIауэ Ѣытми, ЙуэрыIуатэм деж абы и къалэнир а хабзэм Ѣыгъуазэ дищIыныркьым, атIэ, Гъут I.M. гу зэрылтыташи, ар апхуэдизу кавказ лъепкьхэм ягъэлъапIэу яхэль нэхъижьым пшIэ хуэщIыним къежъапIэ хуэхъуар къихгэгъебелджылыкIынырщ [Гутов 2009: 47].

Ныкъуэкъуэгъур (бийр) зэуапIэм къеджэнир къизыхэш мотивым и къуэсхэр нэхь пасэу ЙуэрыIуатэм Ѣызэтеува жанрхэм къышожье, зэмилIэужыгъуэ куудуи зэтопщIыкIыж. Лыхъужь псысэхэм, нарт эпосым зыщызужахэм ящищщ, псалэм папщIэ, мы лЭужыгъуэр: бийм и шы гуартэр лыхъужжым кърехужье, хакIуэм уIэгъэ иредзри еутIыпщиж; хакIуэм егъэзэжри бийр къехь. Сюжетыр нэгъуэшI лъепкьхэм зэрахэлтым Ѣыхъэт тохъуэ Эберхарт-Боратав (Eb-Bo) [Eberhard, Boratav 1953] псысэ сюжет гъэлъагъуэм ар 204 бжигъэмкIэ къизэрышыгъэлъэгъуар. Адыгэ ЙуэрыIуатэм Ашэмэз лыкIэ и бий Лъэбыцэжье имыщIэу теуэркьым, атIэ и шыр кърехужье, нэпкъыжье трещIэри еутIыпщиж, езыр макIуэри Йуашхъэм тотIысхъэж, и бийм пэппльэу:

...Лъэбыц и шыбзым нызэрыIуоцIэ, къры[а]гъажьэш...

Шы къуэлэнэжьым нафIегъээж,

Си нартыжьыбэр зэкI'эльгэгъэлль.

Ашэмэз Ѣалэм Ѣэх'гуэ гу лъетэ,

И ужьым йохъэ,

Шы къуэлэнэжьым ныцIозэрыхь, къытрегъазэ.

«Сыт къынхэсхын,

Зи ѢымыхъукI'э гуоуж ухъункъэ!» – жи.

И саурыщхъэр къыхуреутицIэ,

И блэгүщхъитIыр къыресынэх,

Лъыпсыр къежэхгүэ не<у>тIыпщиж.

Ашэмэз Ѣалэм кI'эльгэгъэзых,

Лъэбыц и Йуашхъэм нытепсихэц [Нарты II 2017: 300].

Зэрынэргэлтагъуши, мыпхуэдэ бий къеджэкIэм псысэ тепльэ иIэш, ауэ тхыдэр зи лъабжье эпосым ар пэжым нэхь пэблагъэ Ѣохъур. Борэжь и циклым къигъэлъэгъуэж лъэхъэнэм къезэгъраши, лыхъусэж зэрихабзэу, Йуашхъэ Пальэ зэрэг [Адыгэ ЙуэрыIуатэхэр 1969: 63–76]. «ЕщЭнокъуэ Атэбий» хыбарым лыхъужжыр бийм и Ѣинальэм йохъэр, и шы нэхъышIэм иль ищIэжину. АдэкIэ

хыбарым АТ 302 псысэ сюжетым тету зеужь. Ауэ псысэм къышхъэшыкыу, мыбдежым бийм игу ирихъа хыдджэбзыр къедыгъуным езыл лыхъужь нэхъышхъэри холыфынхъ. Адрей пкыыгъуэхэр псори эзтохуэр: Къуйцыкуюкъуэр Атэбийм иукын мурад зериэр къышцикэкэ, хыдджэбзым лыхъужьым къыгурегъялуэ, псысэм хуэдэу, бийр жай Iувым химыльэфауэ (и пэм гъуэз кърихъу мыхъуауэ), езы Къуйцыкуюкъуэр и джатэмкэ фикла, ари къихъэлтэ, ар зэрыхуэмьукынур. Апхуэдэу Атэбийм ешыр. Абы къыццигъэкыжа хыдджэбзыр езым щхъэгъусу къешэри, Уэзырмэсрэ Темиркъанрэ къызэдалхъу. Мы хыбарым лъабжэ хуэхъуар псысэ сюжетми, зыхиубыдэ жанрым и нэщэнэщи, гъашцэм и пэжым нэхь пэгъунэгъу зэрыхуэхъунум хүщокъу. Псалъэм папшэ, лыхъужь псысёми, нарт эпосми нысаццэр щыпэ жыжъэм – нэгъуэшц дунейм – къраш, абы щыгъуэми а Iуэхугъуэр лыхъужьыгъекэ гъэнщаяэ щытищ. Зи гугъу тща «Мыхъэмэтищ» псысэм «*къанжэм и фыццэр зи щхъэц, и хужсыр зи щыифэ, и лъым хуэдэр зи нэкIу*» хыдджэбзыр дыгъэ къышцикыпшэм щопсэу. Лыхъужьыр абы Күэн, а хыдджэбз дахэр къыцэрихъэн папшэ, зыри зыпэмьльэц алтын емылыджыр кыгъэлсээфын хуейщ, араш ар дыгъэ къышцикыпшэм зыхынынур. Хыдджэбзыр гъеру иныжъым Иыгъычи, абыи езауэ хигъэшцэн хуейщ, апхуэдэ дыдэу щхъухыпсыхыщэ удхэм, Ией зигу иль нэгъуэшц персонажхэм пэлэшцын, гъуэгум зыщрихъэлэ гугъуехъхэм, лъэпо-щхъэпохэм пхыкыфын хуейщ. Къапштэмэ, нарт лыхъужьхэм араш – Батрээ и анэр испы щынальэм, Уэзырмэс и анэр хы щагъ дунейм, Щауей ейр иныжъ хэкум къраш. Мыхэр псори – псым адрышцэ, щыэ щынальэр, къурш щыб къидэлтыр, дыгъэ къухъепшэм (къуэкыпшэм) щыэр, бгъуэнщагыыр, н. – Iуэрыгатэм къызэрилтыгтэр нэгъуэшц дунейуэш, абы нысаццэр къишынри тынш цыкыкучым. Абы и къуэсхэр тхыдэр зи лъабжэ лыхъужь эпосым къызэрыхъэм и щапхъэш, псальэм папшэ, Андемыркъан къызэралхъуам тепсэлтихъ хыбархэр, псом хуэмыдэу нэхь пасэIуэу къеунхуа лЭужыгъуэхэр – абы и адэ-анэр Тенджыз тIуашцэм щыпсэу батыр лъэпкым къыхэкIац, езыр бгъэ абрағъуэм Къэбэрдейм кърихъауэр арш. Дызытепсэлтихъ хыбарми нысаццэр къэшэним лыгъэрэ хахуагъэрэ пыщцац (хъаныдзэм йозауэ), ауэ къызытракхыжыр хъанырш. Абы къыдэгIуэу, бийр, Къуйцыкуюкъуэр, абы сыйт хуэдэ псысэ хъэл-щэн бгъэдэмьльами, къызэрыгуэкI цыхущ, ар нэIурыт ишын папшэ мы къэгIуэну щытыкэхэр хыбарым къегъэсбэн: «<Къуйцыкуюкъуэр> фызити илац, зи шыпхъу закъуэ илац, яшауэ» [Адыгэ Iуэрыгатэхэр 1969: 116].

Дызытепсэлтихъ хыбарым Атэбийр лыхъужь нэхъышхъэу къыхэшмэ, абы и лЭужыгъуэхэм Ешцэнокъуэ зэшхэм я зыхэз Уэзырмэсым ущрихъэлэ щыцц [Адыгэ Iуэрыгатэхэр 1969: 80–82]. Абыхэмэ зи гугъу тща псысэ пкыыгъуэхэр щыхъумаш. Абы къыдэгIуэу къыжыапхъэш, къэтхъа щапхъэхэм нэмыши, циклым апхуэдэ пкыыгъуэ куэдым уазэрыщхуэзэр. Апхуэдэу зэрыштыри щыхъэт тохъуэ тхыдэр зи лъабжэ лыхъужь эпосым, нарт хыбархэмрэ пшинальхэмрэ къадэгIуэу, лыхъужь псысэм и нэщэнэ куэд зэрыштышиам. Мыбдежым дигу къэдгэкIыжынчи, «Бэхьшысэрей зекIуэм» («Къэбэрдейм цеипхъэжж джанэр зэрыщахыгъям») [Адыгэ Iуэрыгатэхэр 1969: 108–110] и хыбарым къызэрыхъэшымкэ, а зекIуэм хэтыну заулдхэр къышыхахым, япэ дыдэу зи цэ къраIуахэм яшыщт Ешцэнокъуэ зэшитIыр, зэрыштыгугъахэри ягъэпжкат: лыгъэрэ хахуагъкэ къапэльэш щымыIу я къалэн ягъэзацIери къагъэзэжат. Апхуэдэ лыхъужьхэр лъэпкым дежкэ щапхъэти, я цэр, я Iуэхушцафэр Iэтын хуейт, абы папшэкэли циклым «зыхыхуигъазэр» нэхъапэу Iуэрыгатэм щызэфIува жанрхэрш – нарт эпосым, лыхъужь псысэм. Мис апхуэдэ мыхъэнэ яэш ищхъэкэ дызытепсэлтихъа псысэ пкыыгъуэхэм. Мы зыри щыдгъужынчи, Тэльостэнэпшым къызэригъэпшэуэ щигта Бахьшысэрей зекIуэр езыр, иужьрэй зэмандхэм къызэрахутамкэ, 1535 (1536) гъэм и гъатхэм (гъэмахуэм) екIуэгIаэ щигташ [Кожев 2018: 52]. Мис абыкэ мы лыхъужьхэм я цэр гъашцэм и пэжым, тхыдэм епхащ.

ТегъэшЧапИхэр
Список источников

Адыгские историко-героические... 2019 – Адыгские историко-героические песни и предания. Т. 1. Андемиркан / гл. ред. А.М. Гутов. Нальчик: Ред.-изд. отдел ИГИ КБНЦ РАН, 2019. 430 с.

Адыгэ таурыхъэр 2018 – Адыгэ таурыхъэр. 2 т. Тельыджей таурыхъэр / зэхэз. Тхъэмокъуэ (Брай) Женэц. Налшык: ИГИ КБНЦ РАН-м и тхыльхэр тедзэным щыхуагъэхъэзыр къудамэ, 2018. Н. 592.

Адыгэ ЙуэрыIуатэхэр 1969 – Адыгэ ЙуэрыIуатэхэр. 2 т. / зэхэз. КъардэнгъущI З.ПИ. Налшык: Эльбрус, 1969. Н. 285.

АИГИКБНЦРАН – Архив Института гуманитарных исследований Кабардино-Балкарского научного центра Российской академии наук.

Гутов 2009 – Гутов А.М. Народный эпос: Традиция и современность. Нальчик: Изд-во КБИГИ, 2009. 228 с.

Кожев 2018 – Кожев З.А. Бахчисарайский поход (Бахьшиыэрэй зекIуэ): проблема датировки // Вестник КБИГИ. 2018. № 4 (39). С. 45–54.

Мелетинский 1958 – Мелетинский Е.М. Герой волшебной сказки. Происхождение образа. М.: Изд-во вост. лит., 1958. 264 с.

Нарты I 2012 – Нарты. Адыгский эпос. Т. 1. Ранние циклы эпоса. Сосруко / под общ. ред. А.М. Гутова. Нальчик: ООО «Тетраграф», 2012. 424 с.

Нарты II 2017 – Нарты. Адыгский эпос. Т. 2. Озырмес. Батраз. Ашамез / гл. ред. А.М. Гутов. Нальчик: Ред.-изд. отдел ИГИ КБНЦ РАН, 2017. 468 с. URL: <http://www.kbigi.ru/fmedia/ru/fmedia/2. BC-2.pdf> (дата обращения: 05.11.2021).

Нарты III 2020 – Нарты. Адыгский эпос. Т. 3. Бадиноко. Шауей / гл. ред. А.М. Гутов. Нальчик: Ред.-изд. отдел ИГИ КБНЦ РАН, 2020. 582 с. URL: <http://www.kbigi.ru/fmedia/BF-16-01-2021.pdf> (дата обращения: 05.11.2021).

Скафтымов 1958 – Скафтымов А.П. Статьи о русской литературе. Саратов: Саратов. кн. изд-во, 1958. 392 с.

Сравнительный указатель... 2018 – Сравнительный указатель сюжетов адыгских (кабардинских, черкесских, адыгейских) волшебных сказок по системе Аарне-Томпсона // Адыгэ таурыхъэр. 2 т. Тельыджей таурыхъэр / зэхэз. Тхъэмокъуэ (Брай) Женэц. Налшык: ИГИ КБНЦ РАН-м и тхыльхэр тедзэным щыхуагъэхъэзыр къудамэ, 2018. Н. 553–588.

Сравнительный указатель... 1979 – Сравнительный указатель сюжетов. Восточнославянская сказка / отв. ред. К.В. Чистов. Л.: Наука, 1979. 438 с.

ФАИГИКБНЦРАН – Фоноархив Института гуманитарных исследований Кабардино-Балкарского научного центра Российской академии наук.

Eberhard, Boratav 1953 – Eberhard W., Boratav P.N. Typen Turkischer Volksmarchen. Wiesbaden: Frantz Steiner Verlag GMBH, 1953. 506 p.

Thompson 1961 – Thompson S. The types of the folktale. A classification and bibliography. Antti Aarne's «Verzeichnis der Märchentypen» (FFC № 3) translated and enlarged. Second revision (FFC 184). Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia, 1961. 588 p.

References

Adygskiyе istoriko-geroicheskiyе pesni i predaniya. T. 1. Andemirkan [Adyghe historical and heroic songs and legends. T. 1. Andemirkan] / editor-in-chief A.M. Gutov. Nalchik: Editorial and publishing department of IHR KBSC RAS, 2019. 430 p. (In Russian)

Adyge tauryh'her. 2 t. Tel'ydzhej tauryh'her [Adyghe fairy-tales. T. 2. Magic fairy-tales] / comp. by J.G. Thamokova (Braeva). Nalchik: Editorial and publishing department of IHR KBSC RAS, 2018. 592 p. (In Adyghe)

Adyge IueryIuatekher. 2 t. [Adyg folklore. T. 2] / compiled by Z.P. Kardangushev. Nalchik: Elbrus, 1969. 285 p. (In Adyghe)

Arhiv Instituta gumanitarnykh issledovanii Kabardino-Balkarskogo nauchnogo tsentra Rossийskoy akademii nauk [Archive of the Institute of humanitarian researches of the Kabardino-Balkarian scientific center of the Russian academy of sciences]. (In Adyghe)

GUTOV A.M. *Narodnyy epos: Traditsiya i sovremennost'* [Folk epic: Tradition and modernity]. Nalchik: Publishing department of KBIHR, 2009. 228 p. (In Russian)

KOZHEV Z.A. *Bakhchisarayskiy pokhod (Bakh"shyserey zekue): problema datirovki* [Bakhchisarai campaign (Bakhshysarey zekue): the problem of dating]. IN: *Vestnik KBIGI* [KBIHR Bulletin]. 2018. № 4 (39). P. 45–54. (In Russian)

MELETINSKIY E.M. *Geroy volshebnoy skazki. Proiskhozhdeniye obrazza* [The hero of magic fairy-tale. The origin of the image]. M.: Publishing house of eastern literature, 1958. 264 p. (In Russian)

Narty. Adygskiy epos. T. 1. Ranniye tsikly eposa. Sosruko [Narts. Adyg epic. V. 1. Early cycles of the epic. Sosruko] / edited by A.M. Gutov. Nalchik: LLC «Tetragraf», 2012. 424 p. (In Adyghe and in Russian)

Narty. Adygskiy epos. T. 2. Ozyrmes. Batraz. Ashamez [Narts. Adyg epic. T. 2. Ozyrmes. Batraz. Ashamez] / editor-in-chief A.M. Gutov. Nalchik: IHR KBSC RAS, 2017. 468 p. URL: <http://www.kbige.ru/fmedia/2. BC-2.pdf> (date of access: 05.11.2021). (In Adyghe and in Russian)

Narty. Adygskiy epos. T. 3. Badinoko. Shauey [Narts. Adyg epic. T. 3. Badinoko. Shauey] / editor-in-chief A.M. Gutov. Nalchik: IHR KBSC RAS, 2020. 582 p. URL: <http://www.kbige.ru/fmedia/BF-16-01-2021.pdf> (date of access: 05.11.2021). (In Adyghe and in Russian)

SKAFTYMOV A.P. *Stat'i o russkoy literature* [Articles about russian literature]. Saratov: Saratov book publishing house, 1958. 392 p. (In Russian)

Sravnitel'nyy ukazatel' syuzhetov adygskikh (kabardinskikh, cherkesskikh, adygeyskikh) volshebnykh skazok po sisteme Aarne-Tompsona [Comparative index of plots of the adyg (kabardian, chircassian, adygey) fairy-tales according to the Aarne-Thompson system]. IN: *Adygskkiye skazki. T. 2. Volshebnyye skazki* [Adyg fairy-tales. T. 2. Magic fairy-tales] / comp. by J.G. Thamokova (Braeva). Nalchik: Editorial and publishing department of IHR KBSC RAS, 2018. P. 553–588. (In Russian)

Sravnitel'nyy ukazatel' syuzhetov. Vostochnoslavyanskaya skazka [Comparative index of plots. East slavic tale] / editor-in-chief K.V. Chistov. Leningrad: Science, 1979. 438 p. (In Russian)

Fonoarkhiv Instituta gumanitarnykh issledovanii Kabardino-Balkarskogo nauchnogo tsentra Rossийskoy akademii nauk [Phonoarchive of the Institute of humanitarian researches of the Kabardino-Balkarian scientific center of the Russian academy of sciences]. (In Adyghe)

EBERHARD W., BORATAV P.N. Typen Turkischer Volksmarchen. Wiesbaden: Frantz Steiner Verlag GMBH, 1953. 506 p.

THOMPSON S. The types of the folk tale. A classification and bibliography. Antti Aarne's «Verzeichnis der Märchentypen» (FFC № 3) translated and enlarged. Second revision (FFC 184). Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia, 1961. 588 p.

Авторым төүхүауэ

Быхъурэ М.Ф. – филология щЭнныгъээмкІЭ кандидат, адыгэ ЙуэрыІуатэмкІЭ къудамэм и щЭнныгъэлІ пашэ.

Информация об авторе

М.Ф. Бухуров – кандидат филологических наук, ведущий научный сотрудник сектора адыгского фольклора.

Information about the author

M.F. Bukhurov – candidate of philological sciences, leading researcher of the sector of adyg folklore.

Статья поступила в редакцию 15.11.2021; одобрена после рецензирования 01.12.2021; принятая к публикации 24.12.2021.

The article was submitted 15.11.2021; approved after reviewing 01.12.2021; accepted for publication 24.12.2021.